

використання кваліфікованих кадрів підвищиться конкурентоспроможність та збільшиться обсяг виробництва з одночасним покращенням якості продукції.

Ключові слова: аграрна політика, доходи, податки, аграрний бізнес, агрохолдинги, інноваційна діяльність, конкурентоспроможність, ефективність інновацій, органічне землеробство.

Summary: Grounded: the priority of the agricultural sector in the national economic policy, primary agricultural producer interests at the link "production - processing - implementation", maintaining national economic independence and food while debugging foreign markets in accordance with the economic requirements of the partner countries. Determined necessary measures to improve the efficiency of land reform, optimization and control of income taxes, improving investment and financial attractiveness of agriculture. Development of agricultural holdings, the land market, the gradual approach of the agricultural sector in the WTO and the EU requires surgical correction of government programs, adjustments to special tax regimes agricultural business that primarily stimulate the development of rural infrastructure, doing everything possible to make it attractive to life and youth employment. Innovative research will contribute to the development of farms increased productivity of agroecosystems. Strengthening the impact of agricultural holdings in the agricultural sector intensify land rental market and increase the amount of rent, will attract significant investments in terms of rational regulation. Due to the introduction of new technologies, the use of qualified personnel increase competitiveness and increase production while improving product quality.

Keywords: Agricultural Policy, income, taxes, agrarian business, agricultural holdings, innovation activity, competitiveness, efficiency of innovations, organic farming.

УДК 339.13:631.52 (477)

Захарчук О.В., доктор економічних наук,
заступник директора ННЦ „Інститут аграрної економіки”

НАСІННЯ І САДИВНИЙ МАТЕРІАЛ ЯК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ТОВАР В УКРАЇНІ

Анотація. У статті висвітлено аналіз сучасного стану та перспективи розвитку насінництва в Україні. Намічено шляхи для прискорення розвитку організації ринку насінництва. Наведено рекомендовані розміри роялті при розмноженні основних польових сільськогосподарських рослин за категоріями їх насіння.

Ключові слова: насіння і садивний матеріал, інтелектуальна власність, роялті, оцінка вартості сорту рослин.

Постановка проблеми. Враховуючи значну увагу до проблем формування та розвитку ринку насінництва, історію формування системи державного випробування сортів рослин в Україні, стрімкий розвиток селекції та генетики у ХІХ-ХХІ ст., все ж до кінця залишаються не вивченими роль та місце насінництва, як об'єкта інтелектуальної власності, державної підтримки

селекційних досягнень та сортодослідних вивчень. Неоднозначним є бачення держави у формуванні національних сортових рослинних ресурсів, концепції розвитку на ринку насіння і садивного матеріалу вітчизняної та іноземної селекції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток ринку насінництва, організації методологічних і методичних засад проведення селекційної та сортодослідної роботи зробили такі вчені, як С. Бакай, М. Вавілов, В. Волкодав, Г. Дручок, О.Захарчук, А. Ключак, Е. Неттєвич, К. Назаренко, П. Марініч, І. Мічурін, В. Орешніков, Л. Худолій, В. Юрчишин та багато інших [1, 2, 11].

Метою статті є пошук резервів підвищення ефективності бюджетного фінансування селекції та насінництва, розробки системних засад державного регулювання цін на ринку насіння і садивного матеріалу через удосконалення законотворчого процесу та правової бази визначення роялті.

Виклад основних результатів дослідження. Подальше становлення та розвиток вітчизняної селекції і насінництва, вихід вітчизняних сортів на міжнародний ринок, залучення іноземних інвестицій для створення інфраструктури насінництва, яка б відповідала світовим вимогам та нормам неможлива без запровадження в Україні сортової сертифікації насіння, членства нашої країни в Міжнародній організації економічного співробітництва і розвитку (OECD) та приєднання до схем сортової сертифікації.

Нами досліджено загальноновизнану європейську організаційну структуру реєстрації сортів рослин придатних до поширення в Україні. Європейські держави мають досить складно організовану систему з охорони прав на сорти рослин та добре захищений і відрегульований внутрішній ринок сортів та контроль за якістю насінництва.

За свідченням експертів Світової організації інтелектуальної власності за роки незалежності Україна спромоглась докорінно покращити кількісний і якісний склад сортів рослин, які за результатами державних випробувань визнані придатними до вирощування. За роки незалежної України кількість

видів сільськогосподарських культур у Державному Реєстрі сортів рослин збільшилася в 1,7 рази, з 207 у 1991 році до 342 – у 2012 році.

Для прискорення розвитку організації ринку насіння і садивного матеріалу вважаємо за необхідне продовжувати роботу з реформування та становлення галузі насінництва, а саме на:

- забезпечення товаровиробників рослинницької продукції високоякісним насінням перспективних сортів та гібридів, занесених до Реєстру сортів рослин будь-яких родів і видів для сортопоновлення і сортозаміни, формування Державного резервного насіннєвого фонду та створення виробниками насіння власних насіннєвих страхових та перехідних фондів;

- прискорення впровадження у виробництво сортів і гібридів нового покоління, адаптованих щодо агроекологічних умов вирощування з цінними господарськими властивостями;

- використання у посів насіння, що відповідає вимогам державного стандарту за сортовими та посівними показниками;

- перехід до контрактної основи виробництва та реалізації елітного насіння за ліцензійними угодами;

- проведення обов'язкової сертифікації насіння зернових культур;

- нарощування фінансування програми підтримки селекції та насінництва, кошти яких спрямовуються на закупівлю оригінального та елітного насіння сортів рослин та фінансування цільових селекційно-генетичних програм;

- вихід України з насінницькою продукцією на європейський та світовий ринок.

Вивчення зарубіжного досвіду дає змогу провести паралель між становленням іноземних мультинаціональних насіннєвих фірм та проведенням реформаційних заходів на ринку насіння України. Для цього необхідно продовжити дослідження еволюційного розвитку насінництва та охорони прав на сорти рослин передових зарубіжних країн.

Головною метою Схем ОЕСР із сортової сертифікації насіння є заохочення використання насіння незмінно високої якості країнами - учасницями. Схеми ОЕСР уповноважують використання етикеток та сертифікатів для насіння, виробленого та підготовленого для міжнародної торгівлі відповідно до встановлених принципів.

Схеми ОЕСР сортової сертифікації або контролю насіння, призначеного для міжнародної торгівлі включають Правила та Директиви, що застосовуються до семи груп видів, включених до таких Схем: зернових; кукурудзи та сорго; овочевих; буряка; підземної конюшини та подібних видів; трав та бобових; хрестоцвітних, олійних та прядивних.

З 19 листопада 2009 року Україна приєдналася до двох Схем сортової сертифікації насіння Організації Економічного Співробітництва і Розвитку (OECD), (схем для насіння зернових та для кукурудзи та сорго). Впровадження системи оцінки посівного матеріалу відповідно до OECD та ISTA забезпечила виробникам насіння на території України вихід на міжнародний ринок.

За даними науковців тільки для забезпечення посіву прогнозованих площ в Україні необхідно мати щорічно до 3,0 млн. тонн високоякісного насіння різноманітних сортів лише зернових культур, в тому числі озимих – 1,8 млн. тонн та 1,2 млн. тонн ярих зернових.

Потенційна пропозиція в наших умовах завжди значно відрізняється від обсягів фактичних продаж і тим сильніше, чим більш несприятливими є умови для реалізації певного сорту рослин. Якщо у Державному реєстрі сортів рослин знаходилося у 2012 році більше ніж 7,0 тис. сортів, гібридів та ліній рослин, то для розмноження насіння і садивного матеріалу, засівалося первинними, елітними та товарними посівами лише половина вищезгаданих сортів.

Насінництво досить приваблива галузь. Щорічно в галузь йдуть потужні інвестиції. За нашими розрахунками вартість насіння і садивного матеріалу може складати від 15,0 до 20,0 млрд. грн.

Розрахунки також свідчать, що фактор насіння потенційно може забезпечити отримання сільськогосподарськими товаровиробниками щороку додаткових грошових надходжень від реалізації або іншого використання продукції в рік (20 % від загального обсягу) на суму 15,7 млрд. грн., зокрема: зерна – 6,3; цукрових буряків – 1,3; соняшника – 2,7; картоплі – 2,4; овочів – 3,0 млрд. грн.

Виплата роялті за право виробництва елітного та репродукційного насіння й садивного матеріалу в повному обсязі дала б змогу селекціонерам та селекційним установам щороку одержувати до 2,5 млрд. гривень. На сьогодні цей збір складає від 30,0 до 100,0 млн. грн щорічно, або від 1,2 до 4,0%.

За економічним змістом вартість сорту рослин характеризує вигоду, яку має (може отримати) його власник, або власник частини права власності на сорт, на момент його оцінки. Цілями оцінки вартості сорту є:

- внесення вартості сорту до статутного капіталу суб'єкта господарювання;
- постановка на бухгалтерський облік у складі нематеріальних активів;
- придбання права на сорт рослин;
- продаж ліцензії на використання сорту рослин;
- застава права на сорт рослин;
- страхування права на сорт рослин;
- визначення стартової ціни для контрактів, аукціонів, торгів тощо.

Оскільки методи визначення первісної вартості сорту як об'єкту інтелектуальної власності в Україні офіційно не регламентовано [5-10], у практиці взаємовідносин застосовують підхід, оснований на складній системі компромісів між сторонами, що домовляються, з наступним укладанням ліцензійних договорів, які надають досягнутим домовленостям офіційного статусу. В умовах, коли капіталізація сортів рослин постає важливим чинником зростання показників конкурентоспроможності, фінансової стійкості та інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств, відсутність

встановленого порядку державної оцінки вартості сорту рослин стримує процес формування і використання інтелектуальної власності на вітчизняні й іноземні сортові рослинні ресурси. Нами запропоновано єдині методичні принципи оцінки вартості сорту рослин на основі сумарного річного економічного ефекту, що може бути отриманий, або фактично був отриманий у сільськогосподарському виробництві, селекції та насінництві.

Захист прав селекціонера має здійснюватися в ринкових умовах через законодавче введення системи збору роялті. Це означає, що відносини між селекційними установами-оригіраторами, власниками сорту та виробниками насіння і садивного матеріалу мають будуватися на основі договорів про розмноження і продаж насіння певних сортів третім особам. В межах обумовленого часу жодна юридична чи фізична особа не має права без ліцензійної угоди власника сорту виробляти з метою отримання прибутку насіння нового сорту, а селекціонер платить державі в установленому порядку податок від одержаної суми роялті.

В оцінках вартості сорту рослин визначається його первісна або залишкова вартість, що встановлюється за бухгалтерськими оцінками або за справедливою (ринковою) ціною сорту рослин, вартістю витрат на створення сорту рослин, ціною аналога продаж майнових прав інтелектуальної власності на сорти рослин із урахуванням зносу сорту рослин як об'єкту інтелектуальної власності. На першому етапі формування ринку майнових прав інтелектуальної власності на сорти рослин надається перевага методу визначення справедливої (ринкової) вартості сорту рослин, що враховує майбутні вигоди від його впровадження через доходи виробників сортового насіння. На наступних етапах оцінка вартості сорту рослин визначається за сукупними вигодами усіх учасників селекційного процесу.

Плата за використання сорту рослин як об'єкта інтелектуальної власності (роялті) є щорічною винагородою автору сорту за його використання іншими суб'єктами господарювання у сфері насінництва та товарного виробництва продукції рослинництва. Розмір роялті визначається з урахуванням

справедливої вартості сорту рослин і коефіцієнтом роялті, визначеним у відповідній ліцензійній або субліцензійній угоді. Рекомендовані розміри роялті при розмноженні основних польових сільськогосподарських рослин за категоріями їх насіння наведено в табл. 1, а овочевих, плодово-ягідних і квітково-декоративних рослин – у табл. 2.

Таблиця 1

Рекомендовані ставки роялті при розмноженні сільськогосподарських рослин за категоріями насіння, %

№	Культура або група рослин	Категорія насіння	Ставки роялті у відсотках до вартості насіння, %
1	Зернові	Сертифіковане	8
2	Кукурудза	Добазове	15
3	Картопля	Сертифіковане	10
4	Зернобобові (горох, вика, соя)	Добазове	8
5	Інші бобові	Добазове	15
6	Трави однорічні й багаторічні	Добазове	12
7	Кормовий і цукровий буряк	Добазове	18
8	Інші кормові	Добазове	15
9	Олійні, технічні культури та хміль	Добазове	15
10	Тютюн і махорка	Добазове	50
11	Лікарські та ефіроолійні	Сертифіковане	25

Таблиця 2

Рекомендовані розміри роялті при розмноженні овочевих, плодово-ягідних та інших рослин

№	Культура або група рослин	Ставки роялті у відсотках до вартості насіння, %
1	Перець, помідор	35
2	Диня, кавун, кабачок, цикорій, гарбуз, селера	30
3	Боби, квасоля, огірок, капуста, салат, шпинат, солодка кукурудза	23
4	Соняшник, горох, морква, петрушка, буряк, хрін, цибуля, часник, ріпа, кріп	20
5	Інші овочеві культур	20
6	Дерева, чагарники, полуниця та суниця	8
7	Квітково-декоративні культури, що розмножуються насінням	25
8	Декоративні культури, що розмножуються вегетативно	5

Ринок виробництва сортового насіння і садивного матеріалу є досить привабливим та прибутковим. Аналіз виробництва насіння озимої пшениці та ярого ячменю показує нам, що фактична собівартість виробництва зернових складає лише одну третину від фактичної реалізаційної ринкової ціни насінневого матеріалу вищих репродукцій.

Прийнятим Законом України „Про внесення змін до Закону України "Про насіння і садивний матеріал"” від 2 жовтня 2012 року № 5397-VI визначено основні засади виробництва та обігу насіння і садивного матеріалу, а також порядок здійснення державного контролю за ними [3]. Насіння і садивний матеріал вводять в обіг після їх сертифікації. Насіння, що реалізується за межі України, супроводжується міжнародними сертифікатами. Насіння і садивний матеріал вважаються сертифікованими, якщо вони: відповідають вимогам нормативно-правових актів за сортовою чистотою і посівними якостями; належать до сорту, занесеного до Реєстру сортів рослин України або Реєстру сортів рослин Організації економічного співробітництва та розвитку. Державний контроль у сфері насінництва та розсадництва здійснюють центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі, та його територіальні органи в порядку, встановленому законодавством [3].

Економічні механізми набуття прав та використання інтелектуальної власності на сорти рослин забезпечується на основі діючого законодавства України. Чинне законодавство передбачає систему засобів і способів набуття захисту прав на об’єкти інтелектуальної власності, а також визначений порядок згідно з яким цей захист має здійснюватися. Насамперед, забезпечення набуття та захисту прав інтелектуальної власності авторів та власників сортів рослин є передбаченою законодавством діяльністю відповідних державних органів, пов’язаною з визнанням реальних прав щодо сорту, поновленням цих прав у разі їх порушення, а також із усуненням перешкод, що заважають реалізації права інтелектуальної власності щодо сорту рослин.

Захист прав інтелектуальної власності здійснюється у визначеному законодавством порядку із застосуванням належної форми, засобів і способів захисту. Зокрема, розділом шостим Закону України „Про охорону прав на сорти рослин” визначено дії, що вважаються порушенням прав щодо сорту рослин (ст. 53), відповідальність за ці порушення (ст. 55), спори, пов’язані з правовими відносинами щодо сорту, які розв’язуються в судовому порядку (ст. 54) [4].

Виходячи з нагальних та реальних потреб сфери виробництва необхідно провести у подальшому науковий аналіз об’єктів прав інтелектуальної власності, які впливають із стану їх правової охорони, наповненості ринків інтелектуальної продукції, патентно-ліцензійної та кон’юнктурної ситуації, що склалася щодо них.

Важлива роль у підвищенні ефективності бюджетного фінансування, вкладенні системних засад державного регулювання цін на ринку насіння і садивного матеріалу належить насамперед удосконаленню законотворчого процесу та правової бази. Одним із можливих шляхів реалізації цього завдання виступає запровадження практики прийняття періодичних, розрахованих на 4-5 років дії, базових законів з державного регулювання насінництва, що сприятиме стабільності та комплексності державного регулювання сільськогосподарського виробництва, його відповідності тенденціям у розвитку національної економіки, зниженню залежності державних програм підтримки від бюджетного процесу.

Висновки. Як підсумок, враховуючи вищенаведене, Україні необхідно перейти від застарілого компенсаційного характеру надання державної допомоги селекційним установам, що не може забезпечити справедливого розподілу коштів суб’єктам селекційного процесу до ринкового через можливість отримання роялтих платежів на основі чіткого відображення використання вартості насіння і садивного матеріалу, використовуючи механізм заключення ліцензійних та субліцензійних угод та їх реєстрацію незалежним органом обліку, нагляду та контролю (наприклад, асоціацією насінневодів України). Вирішення цієї проблеми надасть можливість

налагодження міжнародної співпраці України у сфері охорони прав на сорти рослин та комерційного обігу насіння і садивного матеріалу.

Список використаних джерел.

1. Бакай, Станіслав Степанович. Економіка насінництва /С.С. Бакай. – К.:Урожай, 1977. – 110 с.
2. Худолій Л.М. Економічний механізм формування і функціонування ринку зерна в Україні /Л.М. Худолій. – К.: ІАЕ, 1998. – 211 с.
3. Про насіння та садивний матеріал: Закон України, від 26 грудня 2002 р. № 411- IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003 р., № 13, ст.92 із змінами від 2 жовтня 2012 року № 5397-VI.
4. Про охорону прав на сорти рослин: Закон України, від 17 січня 2002 р. № 2986 // Відомості Верховної Ради України. – 2002 р., № 23, ст.163.
5. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 38 (МСБО 38). Нематеріальні активи, міжнародний стандарт IASB від 01.01.2012 р.
6. Методика оцінки майнових прав інтелектуальної власності, затверджена Наказом Фонду державного майна від 25.06.2008 р. № 740, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 06.08.2008 р. за № 726/15417.
7. Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 р. № 1140.
8. Національний стандарт № 4 "Оцінка майнових прав інтелектуальної власності", затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 03.10.2007 р. № 1185 р.
9. Порядок визначення оціночної вартості об'єктів права інтелектуальної власності, що перебувають у державній власності або були створені (придбані) за державні кошти, з метою зарахування на бухгалтерський облік, затверджений Наказом Фонду державного майна від 13.12.2005 р. № 3162.

10. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку "Нематеріальні активи 8», затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 18.10.1999 р. №242, зареєстрованого Міністерством юстиції України 02.11.1999 р. за № 750/4043.

11. Захарчук О.В. Теоретико-методологічні та практичні основи функціонування ринку сортів рослин /О.В. Захарчук. – К.: Видавництво «Алефа», 2009. – 390 с.

***Анотація.** У статті висвітлено аналіз сучасного стану та перспективи розвитку насінництва в Україні. Намічено шляхи для прискорення розвитку організації ринку насінництва. Наведено рекомендовані розміри роялті при розмноженні основних польових сільськогосподарських рослин за категоріями їх насіння.*

***Summary.** In the article the analysis of the modern state and prospect of development of seed-grower is reflected in Ukraine. Ways are set for the acceleration of development of organization of market of seed-grower. The recommended sizes over of royalty are brought at reproduction of the basic field agricultural plants after the categories of their seed.*

УДК 93..331.25 (477)

Ковалів Ірина Зіновіївна, здобувач,
Львівський національний аграрний університет

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

***Анотація.** В статті висвітлено історію зародження соціального забезпечення в Україні від Київської Русі по сьогоднішній час. Вказано шляхи та передумови формування пенсійної системи, що дало поштовх до розв'язання соціальної проблеми в майбутньому.*

***Ключові слова:** пенсійне забезпечення, соціальне забезпечення, пенсійна система, пенсія.*

Постановка проблеми. Становлення пенсійної системи в Україні має багатовікову історію. Шлях її розвитку був складним і водночас суперечливим, а сформувалася вона лише з утвердженням незалежності України. При цьому, на сучасному етапі, відкинуто негативні риси пенсійної політики посттоталітарного суспільства та враховано якісно нові пенсійні відносини сьогодення.